

СТАНОВИЩЕ

От

Доц. д-р Александра Атанасова Антонова
Институт за литература – БАН

За дисертационния труд на Александър Христов Христов
„Пространствата на града в българската белетристика от първата половина на
XX в.“
за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

Член съм на научното жури, утвърдено от Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ със заповед № РД 38-453/12.07.2017г. за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ от Александър Христов Христов, редовен докторант по професионално направление 2.1. Филология (Съвременна българска литература). Получих в установения срок всички материали, необходими за процедурата, в това число дисертационния труд, автореферат, автобиография и списък с публикации на дисертанта, включен в автореферата.

1. Изследователски подходи

Представеният дисертационен труд „Пространствата на града в българската белетристика от първата половина на XX в.“ е отлично организиран, центростремителен текст, който нито за миг не се отдалечава от поставените изследователски задачи. Композиционно находчиво и интригуващо като разказ е съполагането на литературните градове на отделни писатели – Иван Вазов, Георги Стаматов, Чавдар Мутафов, Владимир Полянов, Ясен Валковски, Димитър Хаджилиев, Георги Райчев, Константин Константинов.

Анализът съчетава успешно историографския, текстологичния и компаративния подходи, комбинира продуктивно възможностите на тематичното и хронологичното структуриране, конструирайки сложна, проспективно и ретроспективно разгръщаща се мрежа, активирайки контексти.

Литературоведският анализ е основан върху оригинална теоретична решетка, изградена от вижданията на Сенет, Александър и Варзоновцев. Феноменът на града отвежда и по-надълбоко, към схващанията на Серто и Мерло-Понти за пространството и мястото, за пространството и времето – културологичен и философски прочит, който плавно разширява изследователската оптика и присъединява все повече инструменти за анализ. Привлечените теоретични подстъпи са добре аргументирани и остават здраво свързани с проучваните проблемни полета в хода на работата.

Историята на градската литература е организирана около централни и маргинални автори гласове, хронологическото разгръщане е свързано с тематичното, в изработването на картата на градската литература Христов избира по-трудния път –

синтетичния (вместо описателния). Този подход дава възможност за анализ на движенията в представата за града чрез иманентно присъщите и неприсъщите му места, дава възможност за дефиниция на самото понятие за урбанистично пространство – аксиоматично и хипотетично.

Историята на литературната представа за града е разказана като история за промяната на противопоставянията: биномията град – село се превръща в голям – малък град, град – покрайнина, градски – хетеротопни пространства и т.н. Топосното противопоставяне е основано на опозиции от психофилософски характер (реално – нереално, временно – извънвременно, статично – динамично, лично – социално), както и естетически характер (живо – декоративно, естествено – индустриално). Продуктивно е и съполагането на двойки литературни градове: на Вазов и Стаматов, на Валковски и Хаджилиев, на Полянов и Райчев.

2. Приносни тези

Дисертационният труд се отличава както с концептуални, така и с литературноисторически приноси. Изследването амбициозно се насочва към един доста богат и динамичен, както би се изразил А. Христов, „експлозивен“ период в новата ни литература, период, в който тя едновременно усвоява и изработва образци, едновременно се основополага и развива. Естетическата динамика на този уникален период е интерпретирана находчиво през развитието на естетическата представа за града, на „традицията на градската литература“, изобретен е концептът „литературен град“, който се съгражда едновременно в канона и експеримента.

Още с първите си редове изследването заявява оригинално виждане за писането, по-конкретно за писането за града, разгледано като процес със свой континуитет, съставено от допълващи се творчески гласове. Град и литература са видени в симбиотични отношения: градът модернизира литературата, в литературата живее модерният град. Именно откриването и аргументирането на органичността на тази взаимовръзка е сред най-глобалните постижения на дисертацията.

В тази връзка особено продуктивно е схващането за литературата като генератор на градска митология (изразността на експресионизма, диаволизма). Оттук и находчивата теза, че театралната стилистика на града се превръща в ключова за литературното му присъствие, защото градът се превръща в код, а литературното експериментаторство на авангарда валидизира театралността като език (самовъзприемане) на града, на изкуственото, вторично конструираното място (идеята за място).

Изследването на Ал. Христов пресъздава литературния град като „флуиден“ културен феномен, който преминава през различни фази на представата (градът е развиваща се представа), на метафоричната обработка. Смесовата натовареност на градската среда изживява трансформации: пространство на социална критика (Вазов, Стаматов), на философски и психологически рефлексии (отношението към другия, границата между реално и нереално, градската динамика като динамика, пораждаща битийната загадка (Мутафов), на естетически феномени (арт възможностите на индустриализацията). Литературният град в диахронните и синхронни перспективи на Христов постепенно си набавя функции и значения – от социално-критичната символизация през екстремната (естетиката на скоростта и индустрията) до философската. Нещо повече, изследването показва как естетическият феномен стъпва

върху социалнокритичния и го видоизменя (социалната интерпретация по-скоро обслужва естетико-теоретическата у Мутафов например). Представите за града са разгледани инвентивно като възходящи една към друга, допълващи се: ако при Вазов големият град манифестира социалните проблеми, при Стаматов самият град е социално-психически проблем, антиродина (в езика на Христов). Градското пространство е пространство на ролите (Стаматов), в което определяща е публичността (модата, обществените места), то е едновременно *трансформиращо* и *трансформиращо се* поради своята пропускливост.

Частите, посветени на текстовете на Мутафов („Дилетантът – катастрофична рожба на града“ и „Пространство и реалност в кратките белетристични текстове на Чавдар Мутафов“) са особено богати на литературоведски открития, които започват с въпроса: „изгражда ли Чавдар Мутафов чрез своето творчество един качествено нов модел на градската среда и какви са нейните най-отчетливи характеристики.“ (с. 84). Градът на Мутафов е творещ, той е способен да създава форми на съществуване. Градът е и рожба – рожба на стила, т.е. на стилизираната, окултурена, в този смисъл деформирана естественост (декоративните съществувания на предметите и Азът като декоративно съществуване). Градът възхожда в естетическо пространство („В творчеството на Мутафов той е преди всичко вместилище на естетически и философски идеи, [...] пространство, подвластно единствено на авторовото разбиране за „стил“). Градът на Мутафов, по находчивото определение на Ал. Христов, е художествена концепция, а иманентно присъщата на града неприродна ъгловатост е рамката, в която Дилетантът се чувства най-адекватно. Градът е, с други думи, свят от ново поколение.

Градът на Мутафов е, ерго, *състояние*, психическо пространство, изградено чрез механизма на амбивалирането. Тук изследването се насочва към създаването на градския човек от Мутафовски тип, към органичната връзка между *представата за човека и представата за града*. По пътя към Мутафовия град умело са щрихираны основни естетически особености на неговото изображение, на неговите образи и сюжетиране, на неговите изкуствоведски виждания.

Определено приносно в работата е връщането в литературната ни история на двама бегло обговаряни експресионисти като Ясен Валковски и Димитър Хаджилиев чрез ясното артикулиране на явлението „експресионизъм в българската проза“ с характерните му изразни особености, сред които и естетически ключовата роля на градската среда. Градът на Хаджилиев е експресионистично стилизираният град – среда на мрак, жестокост, социален протест, физическа и морална смърт, градски фолклор и градски обработен фолклор. Оригинално интерпретирани са кръговостта, вертикалността и спираловидността на социалното дърво у двамата експресионисти.

Важни от литературноисторическа и литературнотеоретическа гледна точка са наблюденията на Ал. Христов по отношение на диaboлистичната литература (главата „Градовете на раздвоението“) – изцяло „градска“ литература, обновяваща и европеизираща. Диaboлизмът е свързан успешно с „личностната дисперсия“, видима (или индуцирана) от града. Полистът е продукт на вторична фолклорна обработка, превръщайки се в магично пространство от ново поколение, а диaboлистичният разказ – в приказка от ново поколение. Анонимността в градската среда потенцира мистериопораждащия диaboлистичен сюжет. Христов отграничава метафоричната употреба на мистериозността у диaboлистите (Райчев), интерпретира я като израз на екзистенциалната трагика на самотността, обезвереността, проблематизираната идентичност. Много важни ми се струват в тази връзка наблюденията, че разказът за

случващото се доминира над реалната случка, че смисълът е не събитието, а неговото пресъздаване. На основа на тези наблюдения Христов оформя тезата си за градски фолклор у Райчев, съставен от архетипни образи от парадоксално реални истории, уж неслучили се.

Ценен принос в литературната ни история представляват и наблюденията върху художественото новаторство на Владимир Полянов („Градът и неговите двойници в творчеството на Владимир Полянов“ и „Въображаемите градове в творчеството на Владимир Полянов отвъд естетиката на диаволизма“). Христов извежда и анализира редица авангардни изобразителни техники (детския поглед, кинематографския наративен похват и др.). Важно от литературноисторическа гледна точка е детайлното вглеждане в *цялостния* творчески път на писателя (психологическото вдълбочаване, криминалните сюжети, преплетени със социални, политически и екзистенциални проблеми и оттук характерното развитие на визията на града в текстовете на Полянов, на етическите дебати, които потенцира градската среда, възможностите на градската среда в/при изобразяването на човека и едновременно с това раздвояването на времепространството на града от това на човека, създаването на алтернативни утопични градски пространства, „вторични урбанистични проекции“ в езика на Христов или „не-места“ в езика на Т. Мор). Христов завръща Полянов към социалната оценка на градското пространство у Стаматов и Вазов, вижда Вазовата и Стаматовата урбанистична представа като сукцесирала, специфично наситила социалнокритичното съдържание с криминогенни потенции.

В анализа на диаволистичните творби на Полянов и Райчев е предложен оригинален психоаналитичен подход: двойничеството е продукт на специфично психично въздействие на градската среда (диаволистичният град като въображаемо пространство, арена на подсъзнателни стимули), опит за преодоляване на самотата и анонимността, на усещането за гибел, то е психопатологичен механизъм на самонаблюдаващия се Аз. Двойничеството неутрализира себеиндуцираната маргинализация и едновременно удовлетворява породените от нея желания. Азът извежда извън себе си чувството за вина, натоварвайки с него свой алтер Аз (отношенията насилник – наблюдател), маската се превръща в спасителна идентичност (Райчев). Находчива е интерпретацията на Христов за двойничеството като социален протест, но осъществен в личното пространство.

Изследването открива и една „микротрадиция“ в изобразяването на градското пространство, а именно – изобразяването на градския дом – най-вече като стая, тясно пространство без простор. Показателна е спецификата на пресъздаване на градския дом по линията Вазов/Стаматов (домът като социален статус) – Мутафов (оцеляването на личността чрез дома) – Полянов (невъзможната лична автономия в дома, характерното за диаволизма превръщане на дома в страшна територия, катализатор на страховити нагони). Квартирата се превръща в символ на своеобразна бездомност в големия град, характерна за диаволистичната литература с потенцията си да подсилва мистериозността и криминалността на сюжета.

Градското пространство у Константинов е инвентивно анализирано през флукуациите на време- и пространствовъзприемането. Христов анализира оригинално романа „Кръв“ през съположените различни, алтернативни планове на градското пространство – всекидневното, политическото. Находчиво е свързано живеенето (изживяването) на града с изживяването на принадлежност към определена общност (Константинов). Движението е разработено като физическо и въображаемо, пораждането

на автосъзерцанието (в езика на Христов) – чрез осъзнаването на другостта. Анализът свързва представата за града с представата за времето у Константинов (защото плодотворен ключ към четенето на Константинов е именно играта на време/на, относителността на времето вследствие на разпластяването и разбягването на времена и спирането на времето в преломния момент). Христов прехвърля наблюденията си и по-нататък, към делника на Емилиян Станев и Павел Вежинов.

3. Автореферат

Авторефератът дава ясна представа за нивата на структуриране на дисертационния труд. Синтетичното представяне на отделните глави функционира като ключ-пътеводител в текста, проследява създаването и разгръщането на тезите, аргументирането им, ерудитското им промисляне. Авторефератът предлага и необходимата справка за публикациите на Александър Христов по темата на дисертацията, които свидетелстват за системната му изследователска работа върху естетиката на българския литературен град от посочения период.

4. Заключение

С настоящето становище убедено препоръчвам на **Александър Христов Христов** да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ за дисертационния му труд **„Пространствата на града в българската белетристика от първата половина на XX в.“**. Дисертационният труд и предоставените в процедурата материали напълно съответстват на изискванията на ЗРАСБ.

Изготвил становището:

.....
Доц. д-р Александра Антонова

14. 09. 2017
София